

Knjiga kao krivac: uništavanje knjiga kroz tri povijesna primjera

Kovačević, Željka

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:991015>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)



SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U
OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

ZAVRŠNI RAD

Osijek, rujan 2018.

Željka Kovačević

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U
OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

ZAVRŠNI RAD
KNJIGA KAO KRIVAC: UNIŠTAVANJE KNJIGA KROZ TRI
POVIJESNA PRIMJERA

Osijek, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U
OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

TEMA: KNJIGA KAO KRIVAC: UNIŠTAVANJE KNJIGA KROZ
TRI POVIJESNA PRIMJERA

PRISTUPNICA: ŽELJKA KOVAČEVIĆ

TEKST ZADATKA:

Ovaj rad kroz tri povijesna primjera govori o uništavanju knjiga i knjižnica u trenucima društveno – političkih previranja. Razdoblja kojima se bavi su Srednji vijek, period prije i za vrijeme Drugoga svjetskog rata te devedesete godine u Hrvatskoj.

Osijek, (rujan 2018.)

Mentorica: Doc.dr.sc. Marija Erl – Šafar

Predsjednik Odbora za studente
i diplomske ispite
Izv. prof. dr. sc. Saša Došen

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

ZAVRŠNI RAD

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Informacijske i komunikacijske znanosti

Znanstvena grana: Knjižničarstvo

Prilog:

Izrađeno:

Primljeno:

MENTORICA:

Doc. dr. sc. Marija Erl - Šafar

Mj:

Broj priloga:

PRISTUPNICA:

Željka Kovačević

Mentorica:

**Predsjednik Odbora
za završne i diplomske ispite:**

(potpis)

(potpis)

Sažetak

Ovaj rad govori o uništavanju knjiga kroz tri povijesna primjera koji najbolje oslikavaju na koji način knjiga, može iako nedužna postati krivac i optuženik. U radu se koristi literatura, autora koji često iz različitih perspektiva pišu o određenim društveno – političkim procesima, no nastojeći ih ne konfrontirati, već postići njihovu ravnopravnu zastupljenost. Razdoblje Srednjeg vijeka obrađeno je na primjeru Index librorum prohibitorum, Drugi svjetski rat kroz njemačku nacističku ideologiju i utjecaj koju je ona izvršila na kulturni život Njemačke dok se Domovinski rat obrađuje na primjerima stradanja knjiga i knjižnica u ratom zahvaćenim područjima te onima u kojima je uništavanje knjiga bilo posljedica obračuna s prošlošću i ideologijom. Rad zastupa tezu kako je borba protiv uništavanja knjiga zadaća svih ljudi u koju treba ulagati neprekidne napore.

Summary

This work is about destroying books through three historical examples which best illustrate how is possible for book to become accused and offender. Used literature is the one with often different view of certain political issues, but the work goal is not to confront it than to achieve equal representation of all of them. Middle Age is described through Index Librorum Prohibitorum, period before and during the Second World War tells about how Nazi politics influenced German culture in general. Domovinski rat in Croatia is described on two different examples, one talks about destroying books and libraries in war zones and the other tells the story of radical dealing with history and unwanted ideology. Works thesis is that the responsibility for this historical examples not to happen again belong to the whole society.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. KNJIGA KAO KRIVAC U SREDNJEM VIJEKU	2
1.1. Izum tiskarskoga stroja.....	2
1.2. Gutenbergovo otkriće i ugroza stavova Države i Crkve	3
1.3. Počeci cenzure.....	4
1.4. Popisi zabranjenih knjiga	5
1.4.1. Primjer Španjolske	5
1.4.2. Index librorum prohibitorum	6
2. SUDBINA KNJIGE ZA VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA NA PRIMJERU NJEMAČKE	8
2.1. Nacizam – rasizam – nacionalsocijalizam	8
2.2. Korijeni kulturne politike nacionalsocijalizma u Njemačkoj.....	9
2.2.1. Dolazak Hitlera na vlast i stvaranje formalne kontrole	10
2.2.2. Spaljivanje knjiga – 10.svibnja 1933.g. i posljedice.....	12
2.3. Kratki pregled knjižnica stradalih tijekom 2.svj. rata	14
3. KNJIGA NA METI - DEVEDESETE GODINE U HRVATSKOJ.....	16
3.1. Uzroci uništavanja knjiga i knjižnica u Hrvatskoj devedesetih	16
3.2. Stradanje knjiga i knjižnica u ratom zahvaćenim područjima	18
3.3. „Obračun“ s knjigom na područjima koju nisu zahvaćena ratom	20
3.3.1. Društveno – politički kontekst	20
3.3.2. Primjer gradskih knjižnica u Zagrebu i Korčuli	21
ZAKLJUČAK	24
POPIS LITERATURE	25

UVOD

U ovom radu bavit ćemo se ulogom koju knjiga često zadobiva u povijesnim trenucima društveno – političkih previranja, kada znanje koje je u njoj sadržano gubi odnosno mijenja značaj, a knjiga postaje „krivac“.

Nerazumijevanje i isključivost iz kojeg su proizlazili neprijateljstvo i mržnja bili su česti motivi stradanja knjiga. Sjeklo ih se mačem, palilo na lomačama, uništavalo u rezalištima papira, osuđivalo na zatvorske kazne i na zaborav, a izvođenje knjiga pred sud postojalo je još u antičko doba. U 19. stoljeću protiv knjiga se vode pravi sudski procesi (usp. Stipčević 2000, 105 - 106).

Neprijatelji knjige su brojni. Vatra, voda, toplina, prašina, zanemarivanje, no najveći među njima upravo su ljudi koji uzimajući si za pravo uništavati tekstove ili autore s kojima se ne slažu, zapravo brišu povijest. Uništavanje knjiga često je bilo samo uvertira u stradanje ljudi ili se pak oboje odvijalo paralelno. „Vidjeti kažnjavanje neživog predmeta, u sebi je i po sebi nešto doista strašno“, pisao je Goethe (usp. Manguel 2001, 295).

Moć knjige kroz povijest najviše je smetala totalitarnim ideologijama, a bilo da se radi o Antici, Srednjem vijeku ili 20.stoljeću obračun s pisanom riječi uvijek je bio nemilosrdan jer je nastojao otkloniti tragove nečeg navodno neprimjerenog i u tom trenutku neprihvatljivog. Knjige kao simboli kulture, civilizacije i znanja nestajale bi u sekundi, noseći sa sobom temelje na kojima počiva svijet. Korijeni iz kojih je izniklo sve što danas poznajemo nalaze se upravo u knjigama i paradoksalno, no to je upravo ono čega su svjesni oni koji knjige uništavaju, dok s druge strane, nesvjesni da tako brišu i sebe same.

Iako je kroz povijest bilo mnoštvo primjera uništavanja knjiga, mi ćemo se osvrnuti na samo tri, Index librorum prohibitorum i popise zabranjenih knjiga u Srednjem vijeku, Drugi svjetski rat obradit ćemo na primjeru nacističke ideologije u Njemačkoj te Domovinski rat i devedesete godine u Hrvatskoj kroz primjere direktnih ratnih stradanja i suprotno tomu, uništavanja knjiga u ratom nezahvaćenim područjima.

1. KNJIGA KAO KRIVAC U SREDNJEM VIJEKU

1.1. Izum tiskarskoga stroja

Kako bismo došli do priče o Popisu zabranjenih knjiga koji je stotine djela i autora teretio kao krivce, neizbježno je objasniti procese i događanja koji su tome prethodili. Za početak osvrnut ćemo se na izum tiskarskoga stroja za što je zaslužan Johannes Gutenberg, rođen u Mainzu 1397. godine, gradu koji je tada bio među najbogatijima i najznačajnijima u Njemačkoj. Nakon što je Gutenberg 1430. preselio u Strassbourg, s još trojicom tamošnjih stanovnika osniva društvo za izradu metalnih ogledala za hodočasnike te počinje u tajnosti raditi na izumu tiskarskoga stroja (usp. Stipčević 2006, 350). Vjeruje se kako je već tada imao jasnu predodžbu o bržem i jednostavnom umnožavanju tekstova tako da se slova zasebno izrade i onda slažu jedno do drugoga te tako tvore tekst koji se kasnije umnožava, međutim od te ideje do realizacije trebalo je proći vremena, a nedostajalo je i novaca, no Gutenberg uporno nastavlja raditi na svom izumu (usp. Stipčević 2006, 351). Konačno, po povratku u rodni Mainz, 1450. posuđuje novac s kojim kupuje opremu i materijale potrebne za rad na svom najvećem projektu – tiskanju Biblije. Trebalo mu je četiri godine. Rad na Bibliji završen je 1455. godine koja se službeno uzima kao godina izuma tiskarskoga stroja (usp. Stipčević 2006, 352).

Nakon Gutenberga, ali još i za njegova života, započinje val tiskanja knjiga i širenja tiskarstva. Osnivaju se tiskare diljem Njemačke, ali i izvan nje. Značajno je za spomenuti tiskara Pfistera koji je prvi tiskao ilustrirane knjige te Bibliju na njemačkome i latinskome jeziku. Prije Gutenbergove smrti tiskarska vještina prelazi Alpe i seli se u Italiju, zemlju gdje će ta vještina zakratko postati najrazvijenijom u tadašnjoj Europi. Prva tiskarska preša proradila je 1465. godine u benediktinskom samostanu sv. Skolastike u malom mjestu Subiac u blizini Rima [...] (Stipčević 2000, 359 - 360). Jedne od najpoznatijih tiskara bile su one u Veneciji i Parizu gdje do kraja 15. stoljeća radi 56 tiskara. (usp. Stipčević 2006, 362 - 371). Drugi grad u Francuskoj u kojem se koncentrirala tiskarska proizvodnja bio je Lyon, bogati lučki grad u kojem su se sretali trgovci i poslovni ljudi iz mnogih zemalja i koji je zbog svog vrlo povoljnog zemljopisnog položaja zarana postao važno knjižarsko središte (Stipčević 2006, 369). Do kraja 15. stoljeća tiskarske radionice su nikle u svim značajnim kulturnim središtima Europe. U nepunih pedesetak godina tiskare su osnovane u 260 gradova u kojima radi oko 1100 tiskarskih radionica (Stipčević 2006, 375). Izum tiskarskoga stroja stvorio je preduvjete za širenje pismenosti i znanja. Knjiga postaje gotovo svima dostupna odnosno prestaje biti privilegija visokih društvenih slojeva, a znanje i informacije počinju se nekontrolirano širiti.

1.2. Gutenbergovo otkriće i ugroza stavova Države i Crkve

Guttenbergovi suvremenici dočekali su njegovo otkriće s velikim oduševljenjem. Humanisti, kneževi, crkva, građanstvo, sveučilišta – svi su željeli iskoristiti blagodati novog umijeća pa se tim općima oduševljenjem može rastumačiti brzina kojom se tiskarstvo proširilo po cijeloj Europi (Stipčević 2006, 376). Dominikanac Felix Fabri u svojoj Povijesti Sveva [...] piše da od tog umijeća u svijetu ne može biti „ništa dostojanstvenije, ništa što bi bilo vrijednije pohvale, ništa korisnije ili božanstvenije ili svetije“ [...] (Stipčević 2006, 376). U tome ga slijedi i reformist Martin Luther kojemu je pisana riječ omogućila propagiranje vlastitih ideja koje će katolički pape kasnije oštro osuditi i zabraniti, a o čemu ćemo pisati u nastavku. Tiskana je knjiga postala snažno oružje ne samo u rukama Luthera i njegovih istomišljenika nego i mnogih drugih u borbi za nove ideje. Brže nego što su to mogli mnogi predvidjeti, tiskarstvo je postalo velika opasnost za vjeru, za tadašnje društvene institucije, ustaljene znanstvene ili filozofske nazore (Stipčević 2006, 377). Kako navodi Gunčević u djelu Indeks librorum prohibitorum, pronalaskom štampe postade i opasnost od krivovjerskih i pokvarenih knjiga veća. Crkva je počela budnijim okom na njih paziti. Nije koristilo knjige spaljivati, kad se nije moglo do sviju istisaka doći. Valjalo je obavezati u savjesti katoličke vjernike da se čuvaju zločestih knjiga (usp. Gunčević 1924, 11 – 14).

„Kao što je poznato, Martin Luther je 1517. godine na vratima crkve u Wittenbergu izvjesio poznatih 95 teza o indulgencijama, a nakon nekoliko dana te teze su bile poznate cijeloj Europi. Luther je zahvaljujući izumu tiska uspješno širio svoje ideje i tako štetio rimskome papi i dotadašnjim svjetonazorima. S pravom se ističe da je Luther uspio u svojoj borbi protiv tada svemoćnog Rima najviše zahvaljujući upravo vještini služenja tiskom“ (Stipčević 2006, 451).

Izum tiskarskoga stroja označio je veliku civilizacijsku prekretnicu. Različite misli i ideje počele su „osvajati“ do tada nedostižne prostore. To je značilo da su i prostačke knjige i knjige koje su mogle izazvati zbrku u glavama ljudi postale svakodnevna lektira i onih koji se nisu svojom učenošću i čvrstinom vjere mogli oduprijeti njihovu pogubnom utjecaju“ (Stipčević 2000, 147). Upravo stoga, pojavom tiskarske preše pojavila se i posebna vrsta kontrole ne samo nad radom tiskara već i autora. Crkvene i svjetovne vlasti zaključile su kako tisak može postati opasno oružje u rukama „neposlušnika“. Takvo razmišljanje bilo je sasvim logično i prirodno pa je to i razlog što se održalo sve do danas, a skloni su mu svi čuvari reda i mira (usp. Stipčević 2000, 95).

1.3. Počeci cenzure

„Prvi edikt o uvođenju cenzure donesen je [...] 1485. u [...] Mainzu. Donio ga je [...] nadbiskup Betrhold von Hennerberg i u njemu ustanovio da ima ljudi koji iz „isprazne slavohleposti ili pak iz koristoljublja zloupotrebljavaju to umijeće“. Zbog toga se oštro obara posebice na prijevode crkvenih, pravnih i drugih knjiga sa latinskog i grčkog na narodni jezik“. On ne vidi od tih prijevoda nikakve koristi budući da ih narod ionako ne razumije niti treba [...] . Da bi se takvim zluporabama stalo na kraj, naređuje da se svi prijevodi moraju prije tiskanja dati na pregled cenzorskoj komisiji“ (Stipčević 2006, 378 - 379).

No, suprotno onome što se općenito vjeruje, prve popise zabranjenih knjiga nije objelodanila Crkva, već svjetovni vladari. Prvi su indeksi potekli od svjetovne vlasti u 16.stoljeću. U god. 1526. izdaju Karlo V. i Henrik VIII. popise zabranjenih knjiga, a Crkva tek 1559. (Gunčević 1924, 12). Već 1526. izdao je Henrik VIII. prvi popis kojim je svojim podanicima zabranio čitanje. Na tom popisu od 18 naslova, 5 su pripadala Lutheru. Tri godine kasnije izdaje novi popis sa 85 naslova. Ukupno je objavio 18 takvih popisa (usp. Stipčević 2006, 492 – 493). Čovjek poseže za svakom knjigom, koja mu do ruku dođe, a pritom zaboravlja na veliki utjecaj, što ga čitanje izvršuje na čitaoca. Potrebno je dakle da oni, koji su za odgoj svojih potčinjenih odgovorni, vode nadzor nad izborom štiva, a to su roditelji, Crkva i država (Gunčević 1924, 9). Pisana riječ počela je ugrožavati moć autoriteta koja je sve do tada bila snažna i gotovo neupitna, a svako propitkivanje te činjenice značilo je potencijalnu opasnost pa su Država i Crkva nalazile brojne razloge kako bi se pojedine knjige i autori podvrgli cenzuri odnosno kasnije uvrstili na popise zabranjenih knjiga.

„Nikada ranije knjiga nije tako neposredno utjecala na tijek povijesnih zbivanja kao što je to bio slučaj u ovome prijelomnom razdoblju ljudske povijesti; stoga se ne treba čuditi što je ona u ovo vrijeme postala, više nego ikada ranije, cilj napada svih društvenih snaga i institucija kojima je pisana riječ mogla dovesti u pitanje stečene političke ili ekonomske povlastice, vjerska uvjerenja ili moralna načela“ (Stipčević 2016, 455).).

Nadolazeće razdoblje o kojem ćemo pisati bilo je pogubno za mnoge autore i njihova djela. Moć knjige je jačala, a samim tim i pritisak svjetovnih i crkvenih vladara. Literatura se počela raspačavati po cijeloj Europi, a vlastima nije preostalo mnogo osim da poduzmu represivne mjere. Preventivna cenzura, cenzura, javna spaljivanja i popisi zabranjenih knjiga obilježile su godine koje dolaze.

1.4. Popisi zabranjenih knjiga

1.4.1. Primjer Španjolske

Španjolska je od svih europskih zemalja bila ona s najopasnijom i najokrutnijom inkvizicijom. Popisi knjiga koje se ne smiju ni čitati ni posjedovati, a prilagođeni vjerskim i političkim potrebama kraljevstva sastavljaju se već od 1540. godine. U te popise 1550. uvrstili su i djela svjetskih i lokalnih protestanata te npr. Kuran kao i knjige na arapskom i drugim jezicima. Popis zabranjenih knjiga sastavljen prema nalogu generalnog inkvizitora Španjolske Ferdinanda de Valdesa izlazi 1559. dok 1583. i 1584. izlaze popisi unutar dvije debele knjige koje izrađuje generalni inkvizitor Gaspar Quiroga, a sastavio ga je uz pomoć učenih ljudi sa sveučilišta u Salamanci i Alcali. Tim popisom rukovodile su se sve knjižnice u zemlji, ali i zainteresirani pojedinci. Niz drugih popisa zabranjenih knjiga, iz čega je vidljivo da je Španjolska ulagala veliki trud u njihovo sastavljanje, izlazit će sve do 1790. godine. Svijest o opasnostima koje je širila pisana riječ i njezinoj moći proširila se i na ostale katoličke zemlje. Teološki fakultet u Parizu imao je važnu ulogu u identificiranju „problematične“ literature (usp. Stipčević 2000, 192 – 193). Bez znanja inkvizicije u Španjolskoj nije smjela bit tiskana nijedna knjiga. Kontrola nad proizvodnjom i prodajom knjiga predstavljala je jedno od najvažnijih pomoćnih sredstava u borbi protiv hereze. Španjolsko pjesništvo toga vremena, inspirirano vlastitom zemljom bilo je snažno upravo jer nije bilo doticaja s vanjskim svijetom. Razumije se samo po sebi da su židovski i arapski dokumenti bili uništavani. Od biblioteke u Cordobi, najveće biblioteke tadašnjeg svijeta nije ostalo skoro ništa (usp. Lucka s.a., 203). Najviše su bili traženi i spaljivani Lutherovi spisi, a tko god je imao takvu knjigu i nije je predao bio je optužen zbog hereze (usp. Lucka s.a., 204). Sve knjižare i svi privatni ljubitelji knjiga u zemlji bili su pod stalnom prismotrom, a često su vršena iznenadna pretraživanja. Prije nego je knjiga bila tiskana, rukopis je morao bit predan inkviziciji koja je izdavala dozvolu. Nakon toga rukopisi su slani u Madrid na odobrenje države i tek ako bi rukopis prošao i tu kontrolu, tiskao bi se jedan primjerak bez naslovne strane da bi se tek poslije cenzorovog parafa tiskali i ostali primjerci. Ovakav zakon kojemu nije bilo premca na cijelome svijetu postojao je do 19. st. Prekršaji ovog zakona kažnjavani su smrću (usp. Lucka s.a., 206). Činovnici inkvizicije čekali su u svim lukama, a ako bi u nekom sanduku pronašli knjige bile bi predane inkviziciji na ocjenu odnosno prvo su dostavljane sudu pa onda primaocu (usp. Lucka s.a., 206 - 207). Moć inkvizicije bila je toliko velika da je kroz tri stoljeća uspjela Španjolsku potpuno isključiti iz duhovnog života Europe (usp. Lucka s.a., 193).

1.4.2. Index librorum prohibitorum

Crkvene i svjetovne vlasti strahovale su za svoje položaje. Autoritet koji su stoljećima gradili bio je ugrožen nekontroliranim širenjem pisane riječi. Ovim putem propagirane su nove i drugačije ideje. I Crkva i Država htjele su kontrolirati sve što dolazi u doticaj s čitateljima te na taj način zaustaviti distribuciju djela čiji sadržaj bi mogao prouzrokovati eventualnu pobunu protiv njihova autoriteta. U javnost su izlazila samo ona djela koja su služila očuvanju moći vladara.

Najznačajniji instrument represije slobode tiska i slobode mišljenja postat će popisi zabranjenih knjiga koje je sastavljala crkva, a na kojima su se nalazili autori i djela koja su govorila protiv vjerskog nauka i ćudoređa, a među kojima je bilo mnoštvo jedinih primjeraka koji su „najčešće u vatri, trajno izbrisani s lica zemlje (usp. Stipčević 2006, 495). Pronalaskom štampe postade i opasnost od krivovjerskih i pokvarenih knjiga veća. Crkva je počela budnijim okom na njih paziti. Izdani su mnogi propisi o cenzuri knjiga, ali ih za prvo vrijeme izdaju partikularni crkveni sabori, biskupi i katolička sveučilišta (Gunčević 1924, 14). Kada sve ove mjere opreznosti nijesu mogle spriječiti štampanje i širenje zlih knjiga, odluči se papa Pavao IV. da izda sistemski popis zabranjenih knjiga za cijelu katoličku Crkvu (Gunčević 1924, 15). Bio je to „Index librorum prohibitorum koji je sastavila Crkva u borbi protiv protestanata. Tiskan je u Rimu 1557. (usp. Stipčević 2006, 495). Slijedeće godine 1559. izašao je ublaženi popis i to je prvi sistematski formalni indeks u kojem stoji: zabranjeno je čitati sva djela notornih krivovjeraca ; onih pisaca koji samo u nekim djelima šire krivovjerje; pogubne knjige bezimenih pisaca (usp. Gunčević 1924, 15 – 16). U njemu su dakle bila nabrojena mnoga djela koja vjernici ne smiju čitati, imena autora čija su djela zabranjena, popis izdanja Biblije koja su tiskana bez odobrenja crkvenih vlasti te tiskari čiji su rukopisi zabranjeni. S vremenom se Index mijenjao, pojedina djela su brisana odnosno dodavana ovisno o stavu crkve u tom trenutku (usp. Stipčević 2006, 495).

Crkva je 1571. osnovala stalno tijelo, Konkregaciju za Index, koje je budno pratilo zbivanja na tiskarsko – izdavačkom polju i koje je trebalo reagirati na svaku pojavu djela koja ugrožavaju moral, autoritet Crkve, vjerske istine i sl. (usp. Stipčević 2000, 194). Naime, posao oko Indexa bio je vrlo zahtjevan jer se vrlo često moralo ponovno pisati odnosno brisati ona djela koja se više nisu smatrala opasnim za vjernike i dodavati neka nova, za koja se naknadno odlučilo da su heretička ili koja su tek izašla iz tiska, a nisu bila podobna za čitanje. U Indeksu su zabranjene i sve knjige Erazma Rotterdamskog, Martina Luthera, Matije Vlačića (Flaciusa) Ilirika i drugih

protestanata čije se knjige nemilosrdno bacaju u plamen, a na popisu su se našla još neka značajna imena poput Francoisa Rableaisa, Renea Decartesa, Blaisea Pascala, Johna Lockeja, Daniela Defoea te velikih francuskih enciklopedista Montesquiue, Voltairee, Rousseaua, Diderot i dr. (usp. Stipčević 2006, 496). Postojalo je mnogo kritičara Indexa, ponajviše među reformatorima međutim to nije spriječilo njegova ponovna izdanja (usp. Stipčević 2000, 194).

„Dužnost je dakle Crkve s obzirom na se i na duše, koju su joj povjerene, da odstranjuje, koliko je moguće, ove prigode izopčavanja. Čineći tako Crkva pokazuje brigu majke, koja svojoj djeci uskraćuje hranu, za koju zna ili sumnja da je otrovna; ona oponaša opreznost oca, koji istrigava pušku iz ruku neopreznoga sina; ona bdije nad svojom vlastitom sigurnošću kao što to čini i svjetovna vlast [...]. Crkva nastoji da svojim vjernicima osigura i sačuva uzvišena svrhunaravna dobra“ (Gunčević 1924, 29 -30). Bila su to samo neka od obrazloženja kojima je Katolička crkva pravdala svoja djela. U indeksu je tako stajalo, kako je po prirodnom zakonu zabranjeno čitati sve one knjige koje bi mogle naškoditi vjeri i ćudoređu čitatelja te isto tako kako teško griješi onaj tko izdaje knjigu s namjerom da škodi vjeri i ćudoređu (usp. Gunčević 1924, 56 - 61).

U protivnike Katoličke crkve koji su se nalazili na popisima bili su ateisti, heretici, luterani, pisci astroloških knjiga i prirodnjaka kojima uzor nije bila Biblija te književnici koji su obrađivali teme iz seksualne problematike, filozofi koji su se udaljili od crkvene dogme i sl., a bilo je i onih pisaca za koje se nikako nije moglo odrediti iz kojeg razloga su dospjeli na popis jer se u njihovim djelima nije moglo iščitati ništa štetno po tadašnja crkvena i svjetovna uvjerenja, no vjeruje se kako su se tamo našli zbog svojeg načina života i okruženja u kojemu su živjeli i djelovali (usp. Stipčević 2006, 499). Giordano Bruno je nakon sedam godina ispitivanja i mučenja osuđen na smrt jer je u svojim spisima osporavao kršćanske dogme. Spaljen je u Rimu 1600.godine (usp. Stipčević 20006, 506).

Crkva je tijekom stoljeća izdala četrdesetak spomenutih popisa, a zadnji je izašao 1948. sve dok nakon II. vatikanskog sabora Zbor za nauk vjere (Congregatio pro doctrina fide) 14. lipnja 1966., godine nije odlučio da ga ukine (usp. Stipčević 2000, 199).

Index librorum prohibitorum do danas je najdugovječniji popis zabranjenih knjiga u povijesti, a može se reći da je gotovo postao i sinonim zabrane čitanja.

2. SUDBINA KNJIGE ZA VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA NA PRIMJERU NJEMAČKE

2.1. Nacizam – rasizam – nacionalsocijalizam

„Nacionalsocijalizam ili nacizam, ideologija Nacionalsocijalističke njemačke radničke stranke je kao poseban oblik fašizma, nastao u Njemačkoj nakon I. svjetskog rata; Hitlerovim dolaskom na vlast 1933. prerastao je u vladajuću državnu političku doktrinu te, koristeći se praksom surova političkog i fizičkog nasilja, postao ideološkom i političkim pokretačkom osnovicom agresivne, imperijalističke politike, koja je izravno dovela do II. svj. Rata (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 2012).

Kako bi ostvarili radikalni politički program izgradnje totalitarne države u kojoj postoji samo jedna ideologija, jedna stranka (NSDAP), a vlast je usredotočena u rukama jednoga čovjeka, nacionalsocijalistički svjetonazor uspjeli su nametnuti u sva područja života (posebice organiziranje mladih, ali i kulturu, šport i dr.) (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 2012).

Prije nego se usredotočimo na kulturnu politiku Njemačke koja je ususret 2.svj.ratu dovela do uništenja stotina tisuća knjiga i progona brojnih intelektualaca među kojima su i mnogi književnici, citirat ćemo autora Gerarda Haddada koji je prikazao dvije dimenzije rasizma, imaginarnu i realnu te metaforički, sve ono što ne pipada „našoj“ nazvao „Knjigom drugoga“.

„Rasizam je bolest Imaginarnog. Njegova mržnja je mržnja onog drugog, iskrivljenog, pothranjivana čudnim i složenim osjećajem koji svakoga veže uz njegovu vlastitu sliku koju otkriva u zrcalu. Tko ne poznaje onu neobičnu nelagodu, fascinaciju – obojenu užasom ako se konfrontacija produži – koju subjekt osjeća pred tim odrazom tako razočaravajućim u odnosu na ono što neprestano rekonstruirati? Kako zar sam to ja? Zrcalo nam vraća obrnutu sliku zlokobnog djelovanja vremena i njegova drugog imena, Smrti, na našem tijelu, izbornom sramnim i odbojnim brazdama. Rasizam se ukorjenjuje u tom sklopu osjećaja vezanih za tjelesnu sliku i narcizam“ (Haddad 2000, 99 – 100).

„Realna dimenzija rasizma čini se očiglednom: svaka grupa predstavlja potencijalnu prijetnju za susjednu grupu. Životni prostor i bogatstva su ograničeni i svatko želi proširiti te granice u svoju korist kada mu snaga to dopušta. On postaje mamac za neku drugu grupu kada izgubi tu snagu. Rasizam je afektivni dodatak koji prati to suparništvo, pojačano u trenucima krize i neizvjesne političke situacije“ (Haddad 2000, 101).

„Ono što rasist u prvom redu mrzi kod grupe koju mrzi jesu njena kultura i običaji, povijest i književnost, vjerovanja i ciljevi, jednom riječi onu strukturu koja se se definirala kao Knjiga grupe i koja grupi i svakom njenom članu daje okosnicu i njegov identitet. Rasist mrzi Knjigu drugoga, želi ju uništiti – ponekad u tome i uspijeva – želi u toj mjeri „akulturirati“ suparničku grupu da ona odbaci svoju Knjigu“ (Haddad 2000, 101).

2.2. Korijeni kulturne politike nacionalsocijalizma u Njemačkoj

U knjizi autora Hildegarda Brennera opisani su počeci kreiranja kulturne politike nacionalsocijalizma koja će kasnije dovesti ne samo do uništenja knjiga i progona autora, čime se ovaj rad prvenstveno bavi, već do progona svih onih drugih i drugačijih koji su se našli na putu stvaranju savšenog predstavnika njemačke rase i nacije. Politika progona te isključivanja i totalitarna propaganda koja joj je prethodila počinju mnogo prije Hitlerovog dolaska na vlast. Temelj novoj kulturnoj politici, navodi spomenuti autor (usp. Brenner 1992, 11 – 12), bio je Borbeni savez za Njemačku kulturu, osnovan kao nastavak postojećeg Nacionalsocijalističkog znanstvenog društva, a kako bi djelotvorno zastupao njemačke nacionalne interese, neovisno o bilo kojoj partiji ili političkoj vezi. Pojavljuje se u razdoblju svjetske ekonomske krize kada se brojni nosioci njemačke kulture nalaze u bezizlaznoj financijskoj situaciji. Gotovo polovina od 65 javnih promicatelja „Borbenog saveza za Njemačku kulturu“ bili su visokoškolski nastavnici. (Brenner 1992, 13). Status koji su oni uživali, navodi autor (Brenner 1992, 14) istovremeno je govorio o ozbiljnosti Borbenog saveza te prikrivao njegovo nacionalsocijalističko podrijetlo. Već je 1929. s radom otpočelo 25 mjesnih odbora čiji je cilj bio organizirati niz predavanja koja će tematizirati kulturnu krizu u Njemačkoj. Borbeni savez za Njemačku kulturu i njegovi članovi, kako na nekoliko stranica ističe autor (Brenner 1992, 15 – 18), imali su ulogu nakladnika, oblikovatelja kulturno – političkih parola, kritičara moderne arhitekture, književnosti, likovnosti i sl., a kao jedna od njihovih osnovnih postavki bila je: Zahtjevati „nacionalnu diktaturu u stvarima umjetnosti“ postaje jedan od imperativa „nacionalnog samoodržanja (Brenner 1992, 19). Savez se obvezao da će njegovati „samosvojni izraz njemačke nacionalne kulture“, braniti „žive vrijednosti starine“, „probuditi kulturne i karakterne vrijednosti nacije“, „očeličiti borbenost“ i služiti „njemačkoj kulturnoj sveukupnosti bez obzira na političke granice“, ne zaboravljajući pritom ni religiozne ni privredne vrijednosti. (Brenner 1992, 20 – 21), a gubitak građanskog sloja, kako navodi autor (usp. Brenner 1992, 18) i egzistencijalna ugroženost stvarali su zahvalnu publiku za ovakvu vrstu javne riječi. Zamah totalitarizma može privući samo rulju i elitu; mase treba pridobiti propagandom (Arendt 1996, 72). Totalitarnoj propagandi međutim nisu svojstvene izravne

prijetnje i zločini protiv pojedinaca nego neizravni, prikriveni i prijeteći udarci protiv svih koji ne žele slušati njezine poduke te kasnije masovna umorstva i „krivih“ i „nedužnih“ podjednako (Arendt 1996, 76). Borbeni savez za Njemačku kulturu nimalo suptilno sudjelovao je u različitim akcijama kojima je cilj bio diskreditirati i/ili eliminirati iz kulturnog života sve one koji su zbog svog porijekla ili političkih stavova smatrani neprijateljima Njemačke. Kako navodi Brenner (usp. 1992, 22 – 23), u informativnom listu Saveza, u rubrici „Znaci vremena“ citiralo se i imenovalo neprijatelje njemačke kulture, mjesna grupa Saveza pokrenula je, iz političkih razloga, kampanju protiv upravitelja muzeja iz Dresdena koji posljedično dobija otkaz, a parole poput „Pozivamo na ponovni susret protiv svih narodu štetnih utjecaja na području kazališta...u književnosti i likovnoj umjetnosti...“ samo su neki od primjera koji idu u prilog navedenoj tvrdnji. Osnovni razlozi nadmoći totalitarne propagande pred propagandom ostalih stranaka i pokreta leži u tome što njezin sadržaj, za članove u svakom slučaju, više nije objektivno pitanje o kojem ljudi mogu imati svoja mnijenja, nego stvaran i nedodirljiv element u njihovu životu onako kao što su to aritmetička pravila (Arendt 1996, 97).

Početak „ozbiljnog“, sistemskog progona počinje kako navodi autor (usp. Brenner 1992, 45), naredbom „Protiv crnačke kulture za njemačku nacionalnu kulturu“ koja stvara policijsko – pravnu osnovu za prve zabrane. Međutim, ono što će se godinama kasnije manifestirati kroz brojna zlodjela njemačkog režima, kako navodi Hannah Arendt (usp. 1996, 87) jeste činjenica da je najučinkovitija fikcija njemačke propagande bila priča o židovskoj svjetskoj zavjeri, a pretjerivanja o njihovoj nadmoći na svjetskoj razini, datiraju od davno ranije. Svakako, njemačka propagandna mašinerija širila je informacije o židovskom bogatstvu i utjecaju koje se nisu poklapale sa stvarnim stanjem. Svakako, kako navodi autor (Brenner 1992, 49) u Njemačkoj je ušutkana politička ljevica, a navedenim političko – umjetničkim mjerama, od strane građanstva nije pružen ozbiljan otpor. S druge strane, senzacionalistički karakter nacionalsocijalističke propagande podržavao je široki narodski sloj, a nahuškano te izmanipulirano javno mnijenje otvorilo je vrata događanjima koje će uslijediti prvo u Njemačkoj, a zatim u Europi i svijetu.

2.2.1. Dolazak Hitlera na vlast i stvaranje formalne kontrole

Dana 30.siječnja 1933.g. Hitler je proglašen kancelarom Njemačkog Reicha [...]. Za umjetničku politiku značila je ova faza postupnog osvajanja vlasti od strane NSDAP – a neku vrstu interregnuma. Jer, tek se ujesen 1933. u ovom rubnom području politike stvara nova formalna kontrola (Državna komora za kulturu i sl.) (Brenner 1992, 50). Uslijedila je velika

kampanja diskriminacije i čišćenja. Odbačene su dosadašnje umjetničko – političke kontrole i zahtjevane nove, „čiste“ smjernice, a stvaraoci i distributeri umjetničkih djela bili su podvrgnuti službenoj, uglavnoj personalnoj reviziji (Brenner 1992, 50 – 51). Ministar unutrašnjih poslova Frick i njegov savjetodavni štab počeli su administrativnim putem preoblikovati javni umjetnički život. Izdavane su liste zabrana, naročito za filmove i kazališta. U pokrajinskim upravama, ministarstvima i vodećim umjetničkim institucijama postavljeni su tzv. umjetnički komesari (Brenner 1992, 52). Usamljene opomene građansko – liberalnih listova nisu više dopirale do javnosti, a politička ljevica je već odavno bila „isključena“ pa umjetničku proturevoluciju ništa nije ometalo u njenom pohodu (usp. Brenner 1992, 55). Agitacija „borbenog razdoblja“ zdušno se pobrinula za to da se razgraniči prijatelj od neprijatelja. Imena onih koji su se mjesecima i godinama vodili na „listama opoziva“ Borbenog saveza, odsad su bili „javno nepodnošljivi“. Djela nepoželjnih umjetnika i službenika u umjetničkim ustanovama bila su u gradskim izlozima izvrgnuta ruglu (Brenner 1992, 55). Političke funkcije – mjesta prvih dramaturga u kazalištu, direktora programa, glavnih lektora u izdavačkim kućama – zaposjeli su pouzdani nacionalsocijalisti (Brenner 1992, 56). Kako navodi autor (usp. Brenner 1992, 56 – 57) Njemačku su pod političkim pritiskom, 1933. napustili brojni intelektualci, a otpušteni su brojni vodeći predstavnici njemačkog umjetničkog života. Zakletve Führeru na vjernost bile su brojne među umjetnicima i umjetničkim zajednicama. Novi „lajtmotivi“ „nacionalno svjesne umjetnosti“ bili su – zdravlje, snaga i borbena spremnost. Nepoželjni i „najopasniji predstavnici propadanja“ bili su odstranjeni uz javnog života (Brenner 1992, 58 – 59). Odredbom od 30. lipnja 1933. kako navodi autor (usp. Brenner 1992, 59 – 60) Hitler je Goebbelsa proglasio nadležnim za sve zadatke vezane za duhovne aktivnosti nacije, a vodio je Državnu komoru za kulturu – centralizirani aparat moći koji je Goebbelsa uzdigao do favorita nacionalsocijalističke kulturne i umjetničke politike koji uvodi novi red vrijednosti, za početak, u sektoru književnosti. Priča o nastanku „Crnih lista“ – popisu knjiga koje trebaju biti trajno uništene, pohranjene na mjesta na kojima se drže otrovi ili pak podvrgnute kontroli kako bi ih se svrstalo u jednu od dvije navedene skupine, uvodi nas u naše sljedeće poglavlje. U knjizi autor navodi (usp. Brenner 1992, 62 - 64) kako su „Crne liste“ sastavljali režimski bibliotekari, Borbeni savez za Njemačku kulturu, a državna je uprava u Berlinu osnivala posebne odbore. Na popisu je bilo mnoštvo židovskih i marksističkih knjiga koje su nazivane „šundom“ i „prljavštinom“, a tretirane su kao prepreke na putu „totalne mobilizacije njemačkog čovjeka“. Osim toga, bilo je planirano da akciju „Protiv ne – njemačkog duha“ provedu predstavnici tog istog duha, studenti i profesori njemačkih sveučilišta [...] (Brenner 1992, 64). Prva „Crna lista“ iz 1933. imala je 71 ime, no već 1935.

pojavio se novi, dulji popis, a na njemu su se našli svi oni koji su „kvarili“ njemački duh, Židovi, pacifisti, marksisti, homoseksualci i dr. (usp. Stipčević 2000, 199 – 200).

2.2.2. Spaljivanje knjiga – 10.svibnja 1933.g. i posljedice

„To je bila samo predigra, tamo gdje se spaljuju knjige, na koncu se spaljuju i ljudi“ – Heinrich Heine

U noći 10.svibnja plamtjele su lomače na javnim trgovima glavnih i sveučilišnih gradova Reicha (Brenner 1992, 65).

„U 22.30 sati lomače su zapaljene, a prvi plamenovi pružili su jezike u noćno nebo, dok su uniformirani studenti istovarali knjige na kolica, kako bi ih jednu po jednu bacali na lomaču. U nekim gradovima iz te su ideološke akcije nastale ulične proslave s puhačkim orkestrima i pečenim kobasicama. Samo je u starom sveučilišnom gradu Freiburgu spaljivanje knjiga otkazano zbog jake kiše“ (Blom 2017, 386).

„Ministar propagande, [...] Goebbels, govorio je [...] u Berlinu, pred očima kamera, dok je gorjelo više od dvadeset tisuća knjiga, pred razdraganom gomilom od više od sto tisuća ljudi:

„Večeras imate pravo što bacate u vatru te opscene knjige prošlosti. To je snažna, velika i simbolička radnja koja će reći cijelome svijetu da je stari duh mrtav. Iz tog pepela rodit će se feniks novog duha“. Protiv pretjerivanja zasnovanim na rušilačkoj analizi psihe, za plemenitost ljudske duše, bacam u plamen djela Sigmunda Freuda,“ jedan od cenzora je deklamirao prije nego što je spalio Freudove knjige“ (Manguel 2001, 295 – 296).

Maleni broj inozemnih dopisnika, koji su se potrudili da prisustvuju tom „simboličnom činu“ bili su zaprepašteni. Čitav je civilizirani svijet bio užasnut (Brenner 1992, 67). Inicijatori „Akcije protiv ne – njemačkog duha“ bili su nacionalsocijalistički studenti, koji očito ne samo da su htjeli mijenjati svijet već i impresionirati svoje nadređene. Stoga su neposredno nakon Hitlerovog imenovanja kancelarom Reicha 30.siječnja 1933.svom snagom krenuli u akciju (Blom 2017, 384). U pseudofilozofskoj pozi mladi su autori proglasili:

„Njemački narod snosi odgovornost za to da njegov jezik i njegova književnost budu čisti i nepatvoreni izraz njegove narodnosti, a Židov, koji može razmišljati samo židovski, a koji piše njemački, laže. A onaj koji je Nijemac i piše njemački, a razmišlja nenjemački, izdajnik je(...). Nenjemačka misao ima se žigosati dok Njemačko pismo stoji na raspolaganju samo Njemcima. Nenjemački duh bit će istrebljen iz javnih knjižnica stoga zahtjevamo od Njemačkih studenata

volju i sposobnost za prevladavanjem židovskog intelektualizma i s tim povezanih liberalnih pojava propadanja njemačkom duhovnom životu“ (usp. Blom 2017, 384).

Židovi i nežidovi reagirali su ogorčenim protestima, međutim, kako navodi autor (Blom 2017, 385) te žestoke reakcije samo su dodatno ojačale odlučnost studenata. Putem Nationalsocijalističkog saveza njemačkih studenata distribuirali su popis zabranjenih autora, koji su sami studenti sastavili. K tome su započeli medijsku kampanju s tiskovnim konferencijama, novinskim člancima i radijskim emisijama (Blom 2017, 385). Toga dana, kako navodi Blom (usp. 2017, 385 - 386) deseci tisuća knjiga bili su odneseni iz sveučilišnih i gradskih knjižnica dok su berlinski vatrogasci pripremali benzin. Druge su kolone boraca izlazile iz pivnica, obilazile ulice, skupljale pobacane knjige i odnosile ih na označena mjesta. Hrpa je bivala sve veća; svakih nekoliko minuta pristizala je nova horda koja je urlala i bacala nove knjige na lomaču (Brenner 1992, 66). Samo je berlinski trg progutao 20.000 svezaka. Jedne novine u sveučilišnom gradu Göttingenu pozvale su svoje čitatelje da provjere vlastite biblioteke i očiste ih, a potom da nastave u stanovima prijatelja i poznanika (Blom 2017, 386). Kako smo već spomenuli, berlinskom je akcijom osobno rukovodio državni ministar Goebbels. Studenti, formacije Hitlerove mladeži i SA odredi opkolili su u širokom krugu zapaljene hrpe knjiga. Iz razglasa su odjekivale upute i podstreci. Izvikivana su imena „stvarnih štetočina“ – onih koji su na „Crnoj listi“ bili označeni križem, a studenti podsticani uzvicima „Heil“ i pljeskom bacali su vatru u knjige izopćenika (Brenner 1992, 65). Tisuće znatiželjnika pridružile su se hordama u maršu, a velike radijske postaje poslale su reportere da uživo izvještavaju. Novine su pratile spaljivanje knjiga s bujicom članaka u kojima su hvalile domoljubni duh studenata, upozoravale na dvostruku prijetnju židovstva i komunizma i zahtjevale zdravu, autentičnu narodnu umjetnost iz najdublje njemačke duše (Blom 2017, 386).

„U ostalim sveučilišnim gradovima u državi organizirala je Njemačka studentska organizacija zajedno s NSD – studentskim savezom i predstavnicima sveučilišta akcije prema istoj shemi: objavljivanje iscrpnog „programa“ u lokalnoj štampi dan ranije – okupljanje studenata – preuzimanje baklji i zastava – odlazak na neko posebno mjesto u gradu odnosno do sveučilišta – „sveti čin“ s govorom jednog ili nekoliko sveučilišnih profesora – javno spaljivanje u ponoć“ (Brenner 1992, 67)

Među onima čija su djela spaljena bilo je sedam od deset najprodavanijih njemačkih autora: Thomas i Heinrich Mann, Sigmund Freud, povjesničar Emil Ludwig, veliki kazališni kritičar Alfred Kerr, Kurt Turcholsky - novinar [...], Carl von Ossietzky – izdavač [...], gotovo nijedan

intelektualac ili ugledni umjetnik nije izbjegao to perverzno odlikovanje (Blom 2017, 386). Ta studentska akcija imala je značajne posljedice za autore. Za mnoge od njih to je značilo profesionalnu propast. Nisu više mogli objavljivati knjige u Njemačkoj i tako zaraditi za život te je većina njih bila prisiljena napustiti zemlju, ako to već prije nisu učinili (Blom 2017, 387). Njemačka je time izgubila znatan dio svojih intelektualaca. S vremenom se međunarodni ugled njemačke umjetnosti preselio u središta emigracije [...] (Brenner 1992, 68). Studenti koji su tako oduševljeno radili na pripremi spaljivanja knjiga, imali su izvrsne preduvjete da zauzmu upravo ispražnjena mjesta na sveučilištima i tako učine umjetnost i znanost čistim njemačkim disciplinama (Blom 2017, 390). Spaljivanje knjiga bilo je uvertira u »kristalnu noć«, a ona pak dozirana eskalacija prema »konačnom rješenju«, zatiranju svake različitosti, jednomlju i, u konačnici, do zločina neusporedivog s bilo čim u povijesti (Lešaja 2012, 68).

Naredni val „čišćenja“ zahvatio je izdavače i trgovine knjigama (Brenner 1992, 69). Kako navodi autor (Brenner 1992, 69 – 70) Borbeni savez za njemačku kulturu izradio je osnovne „Crne liste“ koje su podijeljene po autorima i izdavačima bile uručene Ministarstvu. Nove zabrane i zapljene slijedile su jedna za drugom. 6. prosinca 1933. zabranjeno je još narednih 1 000 knjiga. U veljači 1934. različite službe Reicha izrekle su još 731 zabranu, a te iste godine izdavačima je zabranjena prodaja još oko 2 000 djela. Potkraj 1935. g. konačno je tiskana prva državna „Lista štetne i nepoželjne literature“ u 13 000 primjeraka. Nju je Državno ministarstvo unutrašnjih poslova preuzelo kao obavezu i kao „strogo povjerljivu“ razaslalo policiji, carini i knjižnicama, a tek 1936. g. uspjeli su je dobit i neki izdavači (Brenner 1992, 73). Time je akcija „Crne liste“ koja je početkom 1933. još prividno potpadala pod privatnu inicijativu, sada postala instrumentom koji je uvelike povezivao mogućnost upravljanja širokom djelotvornošću koja se širila (Brenner 1992, 73). Javne knjižnice, proizvodnja knjiga, uvoz, prodaja i trgovina knjiga kretali su se unutar zabranama utvrđenog okvira (Brenner 1992, 74). Sistem zabrana, dakako, nije mogao spriječiti reakciju, prvenstveno inicijative malih privatnih grupa tipičnih za totalitarne sisteme vlasti, međutim one su kako navodi autor (Brenner 1992, 74) ostajale zakopane duboko ispod praga javne svijesti.

2.3. Kratki pregled knjižnica stradalih tijekom 2. svj. rata

Obzirom da smo se i do sada u radu bavili isključivo utjecajem nacionalsocijalizma na kulturu i umjetnost Njemačke, i u ovom poglavlju osvrnut ćemo se na nekolicinu europskih knjižnica čije je stradanje direktna ili indirektna odgovornost tadašnjeg njemačkog rukovodstva i vojnih intervencija.

Nakon potpisivanja Münchenskog sporazuma 1938., zauzet je veliki dio Čehoslovačke nakon čega je zaplijenjen knjižni fond s temama iz zemljopisa, povijesti kao i brojni radovi čeških pisaca dok su mnoge knjige zapaljene, kolekcije uništene ili poslane u Njemačku. Nakon okupacije Poljske uništene su gotovo sve javne i privatne knjižnice zajedno s katedralnom knjižnicom u kojoj je zapaljenjena jedinstvena zbirka inkunabula. Nacionalna knjižnica u Varšavi potpuno je uništena 1944. kada je izgubljeno oko 700,00 knjiga uključujući gotovo sve rukopise i stare tiskane radove kao i glazbene zbirke te zbirke mapa. Mnoge knjige prebačene su u Njemačku i nikad nisu vraćene. Drugi svjetski rat bio je jednako razarajuć i za Njemačku u kojoj je uništena trećina svih postojećih knjiga, a najveće gubitke pretrpjele su knjižnice u Berlinu gdje je uništeno 2 milijuna knjiga, u Bonnu gdje je sveučilišna knjižnica izgubila 25% fonda, a u gradskoj knjižnici u Bremenu nestalo je 150,000 naslova posebice rijetkih i dragocjenih radova, starih ilustriranih knjiga i dr. Knjižnica u Darmstadtu uništena je bombardiranjem u rujnu 1944. kada je stradalo 760,00 naslova uključujući 2217 inkunabula i 4500 rukopisa. Gradska biblioteka u Dortmundu izgubila je 250,00 od 320,00 naslova među kojima su bile kolekcije mapa i patenata. U veljači 1945. uništena je knjižnica u Dresdenu kada je stradalo 300,000 naslova. Knjižnice su stradale i u ostalim njemačkim gradovima poput Münchena, Leipziga, Kassela, Hannovera, Hamburga, Essena, Kiela, Stuttgarta i dr. Provincijska knjižnica u Middelbrugu uništena je nakon što je Njemačka u svibnju 1940. bombardirala grad. Stradalo je 160,000 znanstvenih radova. Talijanske knjižnice pretrpjele su oštećenja uzrokovana njemačkim i savezničkim zračnim napadima. Procijenjeno je da je u razdoblju od 1940. – 1944. uništeno gotovo 2 milijuna tiskanih radova i 3900 rukopisa. U travnju 1944. njemačko bombardiranje Srbije uništilo je i Nacionalnu knjižnicu u Beogradu kada je uništeno oko 1300 rukopisa na ćirilici. Kao posljedica Njemačke invazije procijenjeno je kako je u Rusiji uništeno 100 milijuna knjiga uglavnom iz javnih knjižnica (usp. Memory of the World: Lost memory - Libraries and Archives destroyed in Twentieth century 1996, 7 – 14).

U drugom svjetskom ratu nepovratno je uništeno na stotine milijuna tekstova čime je učinjena neprocijenjiva šteta europskoj i svjetskoj kulturi.

3. KNJIGA NA METI - DEVEDESETE GODINE U HRVATSKOJ

3.1. Uzroci uništavanja knjiga i knjižnica u Hrvatskoj devedesetih

Gorjele su u ovom ratu i na drugim mjestima knjige. Netko će s pravom primjetiti da je ipak strašnije što su gorjeli ljudi. Ali, dajući mu za pravo, moramo pripomenuti da se ljudi u glavama ludih mogu već zbog boje kože, zbog roda i nacije proglasiti za neprijatelje, a kome su te knjige bile neprijateljima? (...) Miljenko Jergović

„Da je uništavanja knjiga, tj. knjigocida, u Hrvatskoj 1990-ih godina bilo, nesporna je činjenica. O njoj svjedoče javno objavljeni podaci, napisi, protesti, izjave. Ali kad su se u buci ratničkih pohoda, nacionalističke euforije i fanfaronada o nužnoj »duhovnoj obnovi« razmahali zločini, progonstva, izbjeglištva, izbacivanja iz stanova, nacionalne i ideološke diskriminacije itd., nije bilo lako »doći do riječi« o problemu uništavanja knjiga i spomeničke baštine. To su bile manje važne, manje strašne ili manje užasavajuće činjenice u usporedbi s ubijanjima i razaranjima, ali ipak se javno dokumentirane činjenice o uništavanju knjiga ne smiju previdati i pred njima zatvarati oči kao da ih nije bilo i kao da ih nema“ (Lešaja 2012, 65).

Knjižnice u Hrvatskoj nisu samo dokaz postojanja tisućljetne tradicije, kulture i nacije, one su mjesta na kojima možete pronaći kulturu, tradiciju, iskustva i postignuća drugih, one su uvijek bile mjesta koja su ljudima u Hrvatskoj omogućavala da drže korak sa razvijenim i udaljenim svijetom (Wounded libraries in Croatia 1993, 9). Tijekom ovoga rata, uništene su bombardiranjem, raketiranjem i artiljerijskim gađanjem brojne javne, školske i sveučilišne knjižnice kao i one specijalne i istraživačke, memorijalne, zajedno sa kolekcijama starih i rijetkih knjiga i rukopisa (Wounded libraries in Croatia 1993, 10). Mjere posebne skrbi i osiguranja – poduzete u skladu s međunarodnim propisima o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba, tek su ublažile „barbarske podvige“ [...] (Hrvatske knjižnice na meti 1992).

„Domovinski rat, bio je obrambeni rat za neovisnost i cjelovitost hrvatske države protiv agresije udruženih velikosrpskih snaga – ekstremista u Hrvatskoj, Jugoslavenske narodne armije (JNA) te Srbije i Crne Gore. Domovinskomu ratu prethodila je pobuna dijela srpskoga pučanstva u Hrvatskoj, koja je izbila u kolovozu 1990. Na strategijskoj razini Domovinski rat sastoji se od tri etape. U prvoj etapi, do siječnja 1992., izvršena je agresija na Hrvatsku, koja je bila prisiljena na obranu. Oružani sukobi počeli su izbijati u travnju 1991., a uz postupno priklanjanje JNA srpskim pobunjenicima, od kolovoza 1991., prerasli su u izravnu agresiju iz Srbije. U drugoj etapi, od siječnja 1992. do svibnja 1995., došlo je do zastoja u agresiji i do razmještaja mirovnih snaga UN-a duž crta prekida vatre. Za Hrvatsku je to bila etapa

diplomatskih nastojanja i pregovora te strpljivog jačanja snaga uz provedbu operacija taktičke razine u kojima su oslobođeni manji dijelovi teritorija. U trećoj etapi, u svibnju i kolovožu 1995., bile su izvedene navalne operacije u kojima je oslobođen najveći dio okupiranoga područja u Posavini i zapadnoj Slavoniji te na Banovini, Kordunu, u Lici i sjevernoj Dalmaciji. Preostalo okupirano područje u hrvatskome Podunavlju reintegrirano je uz pomoć prijelazne međunarodne uprave (1996–98)“ (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 2012).

„Hrvatsko tumačenje uzroka rata sadrži mišljenje da su Srbi imali razrađen plan uspostavljanja Velike Srbije... Srpska strana rutinski tvrdi da je proglašenje novog Ustava Republike Hrvatske u prosincu 1990. među Srbima prouzročilo strah da će se stradanja koja su Srbi podnijeli pod ustaškim režimom od 1941.–1945. sad ponoviti. Protivili su se formulaciji u Ustavu koja je hrvatske Srbe lišavala njihovog statusa »konstitutivnog naroda« i »svela« ih na status »manjine«, a bojali su se ekstremističke nacionalističke politike nove vladajuće stranke – Hrvatske demokratske zajednice (HDZ)“ (Lešaja 2012, 419).

U poglavlju koje govori o uništavanju knjiga na području Hrvatske devedesetih bavit ćemo se posljedicama obe navedene politike te strahova koji iz njih proizlaze. Navest ćemo nekolicinu primjera koji opisuju stradanja knjiga i knjižnica na ratom zahvaćenim područjima kao i na onima koja to nisu bila. Literatura koju koristimo nerijetko raspolaže različitim podacima o broju i načinu stradanja knjiga i knjižnica. Nećemo se baviti usporednom analizom već ćemo izdvojiti one primjere prema kojima sva korištena literatura ima približno slične stavove ili pak onima koji su obrađeni u samo jednoj od njih.

[...] isključivost kao stav prema Drugom i Drugačijem stoji u osnovi fenomena diskriminacije i uništavanja knjiga i spomeničke baštine. Nije, međutim, tu riječ o isključivosti tek kao ljudskoj osobini, [...]. Ne radi se o devijantnom ponašanju pojedinca nego o anomiji [...], ponašanju u socijalnoj situaciji suspenzije društvenih normi i prihvaćanja devijantnog kao obrasca socijalnog ponašanja (Lešaja 2012, 417).

„Kad postojeće institucije postanu za većinu neprihvatljive, nastupa više ili manje intenzivno iskazivanje nezadovoljstva [...] koje se pokazuje kao socijalni konflikt, sporno se dokida i uspostavlja se ono što je dotadašnjoj dominantni suprotno. Rezultat je određen novim odnosom snaga političkih opcija, a u biti je svake političke opcije da se nametne kao jedina ili kao najbolja, što podrazumijeva isključivost“ (Lešaja 2012, 417 – 418).

„U cjelini tih događanja – koji su brojem mrtvih, protjeranih, ranjenih i na razne načine diskriminiranih ljudi, zatim razmjerima uništavanja i pljačkanja imovine te žestinom

netrpeljivosti i mržnje zapanjili ne samo svijet izvan Jugoslavije, nego i sve ljude u Jugoslaviji – istraživački mi je zanimljiv fraktal realiteta bio fenomen uništavanja knjiga u Hrvatskoj. I njegovu etiologiju određuje opća značajka cjeline događanja raspada društva i države – isključivost. Napisi su govorili o »barbarstvu uništavanja knjiga«, ali nisu se bavili korijenom tog fenomena iako je bilo očito da se ne radi o ekscesu pomahnitalih individua, nego o nečemu što je sastavni dio dominantnih postjugoslavenskih politika u »uspostavljanju novog reda stvari«, dakle nečemu sustavnom (Lešaja 2012, 418).

3.2. Stradanje knjiga i knjižnica u ratom zahvaćenim područjima

Rat koji je Srbija povela protiv Hrvatske jedan je od onih ratova u kojima se agresor ne bori samo kako bi zauzeo tuđi teritorij ili razbio neprijateljski otpor već kako bi uništio naciju, njezinu kulturu, njezinu povijest i sjećanja o toj povijesti (Wounded libraries in Croatia 1993, 5). Agresor je uništavao crkve, škole, kulturne i povijesne spomenike, arhive, groblja – sve što je bilo povezano s nacijom trebalo je biti izbrisano s lica zemlje. Knjižnice su uništavane nemilosrdno i sustavno (Wounded libraries in Croatia 1993, 5). U proljeće 1991. kada je vojnik JNA pucao na okolne zgrade iz zagrebačkih vojarni poznatih kao Maršalke, jedan od metaka ušao je u stan poznatog hrvatskog znanstvenika i pogodio kopiju izdanja knjige Vjekoslava Klaića Povijest Hrvata (Wounded libraries in Croatia 1993, 5). Metak je prošao kroz tri debele, tvrdo uvezane knjige oštetivši tako cijelo djelo. Da je vojnik koji je pogodio to djelo birao među hrvatskim knjigama neku drugu čije bi uništenje bolje odgovaralo njegovoj nakani da uništi sve što ga podsjeća na hrvatstvo, teško da bi je mogao naći (Stipčević 2000, 376).

Najteže je gubitke bibliotekarstvo doživjelo krajem 1991. kada su izgorjele dvije zgrade s cjelokupnim knjižnim fondom: Narodna knjižnica u Vinkovcima (prema novinskim napisima u noći 16./17. 9. 1991. godine s 85.000 knjiga) i zgrada Interuniverzitetskog centra (IUC) u Dubrovniku (6. 12. 1991. s ukupno oko 25.000 knjiga) [...] (Lešaja 2012, 77).

Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci osnovana je 1875. pod imenom Vinkovačka soba za čitanje, a posjedovala je zbirku od 85,000 naslova. Imala je oko 40,00 korisnika i bila jedna od najvažnijih kulturnih institucija u gradu (usp. Wounded libraries in Croatia 1993, 19).

"Tijekom neprijateljskih napada knjižnica je kompletno uništena požarom koji je prouzročen snažnim bombardiranjem. Knjižnica je spaljena do temelja zajedno s cjelokupnim fondom uključujući stare i rijetke knjige, tiskovine i rukopise iz lokalne zbirke. Cijela knjižnica s opremom bila je srušena, police, stolovi, katalozi, grafička oprema itd. Kulturna i civilizacijska vrijednost uništenog fonda je neprocijenjiva i nezamjenjiva, a materijalni trošak uništenog

fonda i zgrade procijenjuje se na oko 810,000 njemačkih maraka“ (Wounded libraries in Croatia 1993, 20).

Povijest dubrovačke knjižnice seže u 16.stoljeće, a zajedno s drugim kulturno – povijesnim spomenicima bila je na meti napada na Dubrovnik devedesetih godina.

„Glavna knjižnica „Grad“ bila je dvaput teško oštećena artiljerijskim gađanjem. U studenom 1991. bomba je bila uzrok ozbiljne štete koja je nanesena zidovima i prozorima. Elektronička oprema također je bila oštećena. Zgrada je kulturni spomenik stoga je teško procijeniti vrijednost načinjene štete. Nova bombardiranja uslijedila su 31.svibnja 1992. kada su tri hica oštetila krovšte, 2000 knjiga, prozore i tehničku opremu. Šteta je procijenjena na otprilike 390,00 njemačkih maraka“ (Wounded libraries in Croatia 1993, 44).

Opće je poznato kako ratna razaranja često ne biraju svoje mete, no ove dvije spomenute knjižnice, prema različitim izvorima, primjeri su najvećeg i namjernog uništenja knjiga i knjižnica u Domovinskom ratu. U daljnjem tekstu nabrojat ćemo još nekolicinu knjižnica s različitih područja koje su stradale tijekom devedesetih.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek tijekom 1991. bila je na meti napada neprijateljske artiljerije tijekom kojeg je najviše stradala centralna zgrada dok je većina fonda na vrijeme deponirana na sigurno. Gradska knjižnica u Slavonskom Brodu stradala je tijekom 1991. i 1992. tijekom čega je u potpunosti izgorjela nova čitaonica i cjelokupna kolekcija periodike. Stradali su i ostali odjeli. Bjelovarska knjižnica stradala je 1991. kada su razbijeni svi prozori i uništeno pročelje te je propucana nekolicina knjiga. Kako navodi Stipčević (usp. 2000, 375) postoji anegdota prema kojoj je jedan od metaka pogodio djela Karla Marxa. Srpski su vojnici pucali po knjigama kada god im se za to pružila prigoda. Jednom prigodom meci su pogodili i dvije knjige Karla Marxa, tvorca one ideologije koju su ti vojnici navodno trebali oružjem braniti! (Stipčević 2000, 375). Gradska knjižnica i čitaonica u Sisku stradala je u studenom 1991. kada je uništen dječji odjel i razbijeni svi prozori, no na sreću, ostatak fonda bio je neoštećen. Karlovačka knjižnica pretrpjela je nekoliko oštećenja u kojima su razbijeni svi prozori i vrata (usp.Wounded libraries in Croatia 1993, 15 - 46).

„Uništavanje knjižne građe u okolnostima kakve su vladale u Hrvatskoj 1990-ih godina zločin je jednake naravi bilo da se radi o zonama ratnih sukoba ili ne i tako se mora tretirati. Posebno još treba naglasiti da, iako se najveći dio dostupne građe odnosi na javne biblioteke, to nipošto ne znači da se uništavanje knjiga pretežno, samo ili isključivo događalo u njima. Knjige su uništavane i u školskim i specijalnim bibliotekama, u poduzećima, bivšim domovima JNA,

društveno-političkim organizacijama [...], ali su uništavane i knjige iz privatnih biblioteka“ (Lešaja 2012, 73).

U daljnjem tekstu bavit ćemo se uništavanjem knjiga koje je predstavljalo politički (no vrlo često i privatni) obračun i neslaganje s prošlim sistemom te njegovim stvarnim i umišljenim predstavnicima i zagovarateljima.

3.3. „Obračun“ s knjigom na područjima koju nisu zahvaćena ratom

3.3.1. Društveno – politički kontekst

O uništavanju knjiga izvan područja izravnih oružanih konfrontacija pisalo se, kako navodi Lešaja (usp.2012, 85) dugotrajnije i upornije nego o uništavanju u zonama oružanih sukoba. Taj fenomen uništavanja knjiga, kako dalje navodi autor (usp. Lešaja 2012, 85) vođen je etničkim refleksom i ideolškim uvjerenjima kao i sličnim uzrocima koji dovode do isključivosti. Postoje brojni novinski članci koji se bave ovom temom, a osim njih, na mnoge nepravde reagirali su i sami građani. S početkom društvenog prevrata u Hrvatskoj 1990. započela je diskriminacija i progon onoga dijela hrvatskoga društva kojeg se obično naziva »hrvatski Srbi«, dio društva koji je prema popisu iz 1991 činio 12,16% ukupnoga stanovništva, 581.663 građanina, a kojima je broj na popisu iz 2001. godine spao na samo 4,54% ukupnoga stanovništva, tj. na 201.631 građanina (Lešaja 2012, 72). U ovom poglavlju bavit ćemo se upravo uništavanjem knjiga koje je posljedica težnji za tzv. „čistim hrvatskim duhom“ te raskida s dominantnom ideologijom u razdoblju od 1945. – 1991.

„Nedavno je u rezalište poslano 40,000 (četrdeset tisuća!) kompleta enciklopedija Jugoslenskog leksikografskog zavoda što ga je osnovao Miroslav Krleža kojemu se to svojedobno s pravom upisivalo u povijesnu zaslugu na ovom našem zaostalom i nepismenom tlu vjekovima. Možda čak ni uža javnost ne zna (i sam sam čuo za to nedavno!) da je tako „po Zakonu“ učinjeno barbarsko djelo najvišeg ranga, kojim će se Hrvatska u cjelini i u budućnosti kvalificirati kao ne samo zaostala nego i kulturocidna zemlja što sa sebe neće tako lako sprati ni naši praunuci“ (Kangrga 1998, 34 – 35).

Potreba za emotivnim, i duhovnim odcjepljenjem od života u bivšoj državi dovela je kako navodi Lešaja do toga da se iz hrvatskih knjižnica, prema gruboj procjeni, odstrani gotovo 2,8 milijuna knjiga ili 13,8 posto ukupne građe. Službeno, riječ je bila o tzv. otpisu knjiga, uobičajenom postupku i u svijetu za dotrajale knjige. U isto vrijeme iz školske lektire izbačeni su autori poput Anđelke Martić, Branka Čopića i Danka Oblaka. Koliko nam je poznato, zbog

uništavanja knjiga nitko nije odgovarao. Vođena su samo dva sudska procesa. Jedan od njih vezan je upravo za primjer korčulanske knjižnice o kojoj će u daljnjem tekstu biti govora. U sljedećem poglavlju osvrnut ćemo se na dva primjera, već spomenutu korčulansku knjižnicu te onu zagrebačku.

3.3.2. Primjer gradskih knjižnica u Zagrebu i Korčuli

Odstranjivanje/uništavanje knjiga najčešće se prikivalo navođenjem otpisa kao legitimnog, ali ujedno i opravdavajućeg mehanizma [...] (Lešaja 2012, 91). U jednoj od naših najvećih biblioteka, u Gradskoj knjižnici Zagreb, također se susrećemo s otpisom knjiga koji je zapravo namjerno uništavanje neželjene literature. Taj je otpis evo već punih šesnaest godina »tajanstven« (Lešaja 2012, 295). U »Slučaju 23.000 knjiga«, kako autor u daljnjem tekstu naziva jednokratni otpis navedenog broja knjiga u Zagrebačkoj gradskoj knjižnici, knjige su najprije odvezene u rezalište starog papira, a tek nekoliko godina kasnije radili su se popisi u kojima su označene kao amortizirane i uništene, otpis za više od duplo premašuje uobičajeni otpis u knjižnicama, a riječ je o otpisu koji je u desetljeću 90-ih jedini bio iznad broja nabavljenih knjiga i to je ostao sve do 2005. Sumnja kako je riječ o namjernom uništavanju knjiga dolazi iz činjenice da su još dvije ili tri godine nakon 'otpisa' i uništenja, knjižne kartice (i kataložni listići) otpisanih knjiga bili još uvijek u aktivnom statusu. Jedna anonimna knjižničarka rekla je kako su otpisi knjiga srpskih pisaca brojni jer vlada rasplodjenje u kojem pojedinci preuzimaju ulogu nacionalno »svjesnih« cenzora, pa su prisiljeni radi takvih korisnika knjige sklanjati na manje vidljiva mjesta, dok je druga priznala kako su knjižnice požurile s otpisom knjiga (usp. Lešaja 2012, 295 – 305). Olako poigravanje terminom, »srpska knjiga« bez pobližeg određenja što u tu kategoriju pripada, omogućuje manipulacije koje s profesionalnim bibliotekarskim uzusima nemaju ništa zajedničko, a u nacionalističkoj euforiji kojoj smo svjedočili 1990-ih, može voditi diskriminaciji literature kojoj se etiketa »srpsko« 'prilijepi' (Lešaja 2012, 304 – 305). Sve navedeno u suprotnosti je s brojnim odredbama među kojima su Opća deklaracija o pravima čovjeka, Etički kodeks hrvatskog knjižničarskog društva, dok u IFLA – inoj izjavi „Knjižnice i intelektualna sloboda“ iz 1999. među ostalim stoji kako Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova podržava, brani i promiče intelektualnu slobodu, da ljudska bića imaju temeljno pravo pristupa svim oblicima znanja te da je zauzimanje za intelektualnu slobodu osnovna odgovornost knjižničarske i informacijske struke, da knjižnice pridonose razvoju i očuvanju intelektualne slobode i pomažu štititi osnovne demokratske vrijednosti i opća građanska prava te da će se knjižnice pobrinuti da odabir i

dostupnost knjižnične građe i usluga budu predmetom profesionalne prosudbe, a ne političkih, moralnih i vjerskih gledišta i da će slobodno prikupljati, organizirati i širiti informacije i suprostavljati se bilo kojem obliku cenzure. Posljednje dvije rečenice posebno su značajne i zbog našeg drugog primjera, ni jedinog, ni najvećeg, no zasigurno javnosti najpoznatijeg i to kao slučaj „djevojčice sa žigicama“, „smetlišće knjiga u malom mistu“ i dr. iz 1997.godine. Ovaj slučaj zanimljiv je i radi toga što je jedini na kojega je reagiralo Ministarstvo kulture i Hrvatsko knjižničarsko društvo. Pozitivna posljedica je što je on otvorio vrata raspravi o etničkoj, nacionalnoj, kulturološkoj, ideološkoj i političkoj isključenosti, no isto tako, kao negativno, doprinjeo je stavu kako je uništavanje knjiga posljedica neprimjerenog i ekscesnog postupanja pojedinca (iako je često riječ o sistemskom uništavanju) (usp. Lešaja 2012, 328 – 330). Osnivanje Narodne knjižnice općine Korčula, uključujući i obnovu rada Gradske knjižnice, pada u »nezgodno vrijeme« društvenih promjena. »Lokalni refleks« tadašnje dominantne politike, u Korčuli je poprimio osobito karikaturalna obilježja. Odjednom su se pojavili ljudi koji su uzeli sebi pravo da arbitriraju, posvuda i u svemu što su smatrali da nije u suglasju s dominantnom politikom (Lešaja 2012, 331). Knjižnica je postala meta Poglavarstva i na mjesto ravnatelja trebala je biti instalirana politički podobna osoba. Početkom 1997. Natječajno povjerenstvo Gradskog vijeća raspisalo je natječaj za ravnatelja knjižnice na koji su se prijavile dvije osobe, dosadašnja ravnateljica Tajana Grbin za čijeg je mandata Gradska knjižnica Korčula bila na glasu kao jedna od najboljih u regiji te tadašnja pripravnica Izabela Skokandić. Tajana Grbin priložila je natječaju Izvještaj o radu koji je bio u sastavu uvjeta natječajne dokumentacije dok Izabela Skokandić nije priložila ništa. Nepotpuna natječajna dokumentacija predsjednika Gradskoga vijeća Korčule nije spriječila da je postavi na mjesto vršitelja dužnosti ravnatelja (usp. Lasić 1998, 55). Kako je to ironično napisao Igor Lasić u „Tjedniku“: „Izabrana kandidatkinja ipak je imala bar jednu zanimljivu i konkurentnu referenciju; njezin mladić brat je predsjednik Natječajnog povjerenstva. Nije bilo sumnje da je riječ o natječaju koji je namiješten. Kako dalje navodi autor, najistaknutiji potez nove ravnateljica bio je bacanje knjiga u kontejner među kojima su se našli autori poput Ive Andrića, Branka Ćopića, Marca Twaina, Jacka Londona, Ivane Brlić Mažuranić, Julesa Vernea, Tome Seliškara, Oscara Wildea – procjenjuje se da je bačeno oko 150 knjiga te 14 000 svezaka (usp. Lasić 1998, 55 – 57).

Sam po sebi, čin »bacanja knjiga u kontejner za smeće« iz Gradske knjižnice u Korčuli jednako je tako banalan zločin kao i svaki drugi zločin (u onom smislu »banalnosti zločina« o kojemu je govorila Hannah Arendt). Knjige su izdvojene, strpane u vreće (ili kartonske kutije) i ubačene u kontejner za smeće. I to je sve (Lešaja 2012, 335). Ova „lokalna drama“ prelila se

na nacionalnu razinu, a službeni krugovi odbijali su izjasniti se do kraja. U svemu tome, [...] najporaznija je šutnja hrvatske inteligencije, koja radi s knjigom kao svojim „alatom“, koja i sama piše knjige, a isto tako ne bi bez knjige ni bila ni postala to što jest kao inteligencija, i to čitanjem i proučavanjem svih, a ne zabranjenih i nepodobnih knjiga (Kangrga 1998, 35).

Ovaj slučaj nikada nije procesuiran, a o njemu se očitovalo Hrvatsko knjižničarsko društvo te Ministarstvo kulture 1998. godine, no ovdje nećemo navoditi njihove stavove. Ono što je važno, a proizlazi iz slučaja Korčule je:

„Ovaj primjer [...] svakako može služiti bibliotekarskoj zajednici kao snažan argument u borbi za uspostavljanje profesionalnog statusa struke, kao argument za snažan otpor političkim ili politikantskim (u pravilu i neznalačkim) intervencijama u bibliotekarstvo, za autonomiju bibliotekarstva, ali i kao snažan argument da se u svojim redovima striktno insistira na profesionalizmu i etičkom kodeksu, uključujući i sankcioniranje onih koji se toga ne pridržavaju“ (Lešaja 2012, 344 - 355)

ZAKLJUČAK

Slobodno pisanje, izdavanje i čitanje knjiga, u 21.stoljeću trebalo bi se podrazumijevati. Nažalost, ni dan danas, nerijetko se dogodi da to nije slučaj. Primjeri koje smo obradili u ovome radu trebali bi poslužiti kao lekcije koje ne smijemo ponoviti u budućnosti odnosno nešto čemu se trebamo suprotstaviti na vrijeme. Protiv uništavanja knjiga i posljedica koje to ostavlja na društvo i pojedince treba se „boriti“ svakodnevno. Pitanje je što će se događati s knjigama u budućnosti, hoće li one biti zabranjivane i uništavane, hoće li izgubiti vrijednost zbog banalnih sadržaja ili će nove generacije naprosto znanja usvajati iz nekih drugih izvora.

Svakako, knjiga je bila i ostala čuvarica cjelokupnog civilizacijskog sjećanja i nasljeđa. Da nije bilo znanja koje se prenosilo pisanim putem, pitanje je na kojem bismo stupnju razvoja danas bili. Stoga je zadaća čuvanja knjiga koja pripada i pojedincima i knjižničarskoj struci i društvu u cjelini iznimno važna. Knjige nam mogu pokazati smjer i biti od pomoći kako bismo se lakše nosili s neizvjesnom budućnošću, one u sebi sadrže informacije i znanja o svijetu koji je bio prije nas i o svemu što je prethodilo našim životima i o čemu ne bismo ništa znali da nije bilo knjiga. Isto tako, one će na isti način služiti i budućim generacijama.

I bez obzira što se tržište knjigama liberaliziralo, a svijet zbog tehnološkog napretka postao tzv. „globalno selo“, knjiga i pisana riječ i dalje nose etiketu „najsוברzivnije čovjekove tvorevine“ pa će tako i do nekih osoba „iz budućnosti“ osim dostupnih nam znanja, možda doći i sva ona vrijedna i skrivena znanja kojih danas nismo ni svjesni. Jedino što se čini ispravnim je da ne blokiramo put znanju već naprotiv, da nastojimo utjecati na one koji bi to eventualno pokušali napraviti. Na nama je da budućim generacijama osiguramo ono što su nama osigurale prethodne, a isto tako da ne ponovimo njihove greške.

POPIS LITERATURE

Knjige

1. Stipčević, Aleksandar. 2000. Sudbina knjige. Lokve: Naklada Benja.
2. Manguel, Alberto. 2001. Povijest čitanja. Zagreb: Prometej.
3. Stipčević, Aleksandar. 2006. Povijest knjige. Zagreb: Matica Hrvatska
4. Gunčević, Josip. 1924. Indeks zabranjenih knjiga. Mostar: Tisak hrvatske tiskare.
1. 12. Lucka, Emil. 1933. Torquemada i inkvizicija u Španiji. Beograd: Nolit
5. Haddad, Gérard. 2000. Bibliokasti: Mesija i autodafe. Zagreb: Abelecta.
6. Brenner, Hildegard.1992. Kulturna politika nacionalsocijalizma. Zagreb: August Cesarec.
7. Arendt, Hannah.1996. Totalitarizam. Zagreb: Politička kultura.
8. Blom, Philipp. 2017. Ratrgane godine: 1918.-1938. Zaprešić: Fraktura.
9. Memory of the World: Lost memory - Libraries and Archives destroyed in Twentieth century.1996. Paris: Unesco.
10. Lešaja, Ante. 2012. Knjigocid – uništavanje knjiga u Hrvatskoj 90-ih. Zagreb: SNV.
11. Wounded libraries in Croatia. 1993. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
12. Hrvatske knjižnice na meti. 1992. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka
13. Kangrga, Milan (30.ožujka.1998). Barbarizam i renesansa. Feral Tribune, str.34 -35
14. Lasić, Igor (6.veljače.1998). Smetlište knjiga u malome mistu. Tjednik, str.55

Internetski izvori

1. Hrvatska enciklopedija. Nacionalsocijalizam ili nacizam.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42707> (10.lipnja, 2018.)
2. Hrvatska enciklopedija. Nacionalsocijalizam ili nacizam.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42707> (10.lipnja, 2018.)
3. Hrvatska enciklopedija. Domovinski rat.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15884> (10.lipnja,2018.)
4. Hrvatsko bibliotekarsko društvo. Knjižnice i intelektualna sloboda.
<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/kiis.htm> (10.lipnja, 2018.)